

Yüz ilə sığmayan gün

Çingiz Aytmatovun “Gün var əsrə bərabər” romanı haqqında

əvvəli ötən saylarımızda

Hə, yuxarıda insanın allahlıq iddiası barədə söhbətə qayıdacağımıza söz vermişdik axı: Sabitcanın tapındığı allahlar hara, Yedigeyin tapdığı Allah hara! Allah olmağın, allahlığa can atmağın gerçək üzü, halal üzü bax budur! Onun astar üzünəsə müdam Allahı yamsılayan Şeytanın şəkli düşüb, Sabitcanı heyran qoyan bütflərin surəti həkk olunub - o surət öz əslinə o qədər bənzəyir ki, tez-tez onu əsliylə qarışıq salırlar.

Boranlı Yedigey Allah haqqında, insan-Allah münasibəti haqqında ən böyük idealist filosofların, peyğəmbərlərin, sufilərin düşüncələri səviyəsində mühakimə yürüdür. Havayı yerə onu “boz çöllərin knyaz Mışkini” adlandırırlar. Həqiqətən, əgər bir kişi heç olmasa gəncliyində xəyalən Allah olmağa can atmayıbsa, dünyaya, insanlığa o ucalıqdan, o sevgiylə, mərhəmətlə baxmayıbsa, onda gec-tez o kişi tərkibini, xassəsini itirəcək, kölə, müxənnət, nakışı olacaq. İblis kimi torpağın təkinə çəkilib həyatı yer altından, zirzəmidən güdəcək.

Dahi Kantın mənəvi-əxlaqi imperativi necəydi: “Öz davranışlarında elə qaydaya söykən, elə prinsipi rəhbər tut ki, o qaydanın, prinsipin universal qanuna çevrilməsini arzulaya biləsən”. Yəni obyektiv, əxlaqlı insan olmaq üçün öz iradəni xəyalən Tanrı iradəsinə çevirib özünü Allahın yerinə qoymağı bacarmalısan, sözünün, əməlinin qüvvəsi ilahi qanun hökmündə olmalıdır. Başqa sözlə, əgər sən əməlin obyektiv, universal xarakter daşıdırsa, demək, o, xeyir əməl sayıla bilməz.

Bəs Boranlı Yedigey nə deyir: “Onlardan heç biri allahlıq dərəcəsinə yüksələ bilməyəcək, bu halda sən özün də daha mövcud olmayacaşsan”.

Həzrəti Kantın ikinci vacib hökmü təxminən bu cür səslənir: “İnsanlara əsla vasitə kimi yox, daim məqsəd kimi yanaş”.

Yedigey sə ürəyində bəşəriyyətin tək tanrısına, vahid ilahi qanununa belə deyir: “Əgər insan sənə timsalında ürəyində özünü hamının dərəcəsinə qalan Allah saymasa, onda, ilahi, sən özün də olmayacaşsan”. Başqa sözlə, insan Allahı qorumasa, Allahın var olub insanı qoruyacağına heç bir ümid yoxdur.

Əgər ayrı mühitdə doğulub böyüyəydi, başqa zamanda yaşasaydı, şübhəsiz, Yedigey Cangəldin də bəliqçı, əsgər, ya dəmiryol fəhləsi yox, bəşər tarixinin ən parlaq zəkalarından biri İmmanuel Kant kimi azman filosof olardı...

Kosmodromun meydançalarında isə iki gündür böyük gərginlik, çaxnaşma var, gecə-gündüz iş gedir. Bütün kosmodrom, qonşuluqdakı xüsusi xidmət binaları, zonalar gecə-yüzlərlə proyektorun işığı altında gündüz kimi aydınlanır. Onlarla ağır, yüngül texnika, xüsusi maşın, nə qədər alim, mühəndis “Həlqə” əməliyyatını həyata keçirmək üçün tədərük görür. Kosmosda uçan aparatları məhv etmək məqsədiylə hazırlanmış antipeyklər əmrə müntəzir vəziyyətdə göyə zillənib. Axşam saat səkkizdə raketlər start götürməlidir, Sarı-Özəkdən doqquz antipeyk raketləri dəqiqə yarım intervalla bir-birinin ardınca fəzaya qalxmalıdır. Bu raketlər başqa planetlərdən gələn uçuş aparatlarının qarşısını kəsmək üçün Yer kürəsi ətrafında daimi fəaliyyət göstərən həlqə yaratmalıdır:

“Və lap yaxınlıqda, haradasa lap qonşuluqda, kosmodrom zonasında parlaq atəşlə yanan qorxunc alov sütunu püskürüb göyə sancıldı. Yedigey qorxudan geri atıldı, dəvə də bağırıb yerindən sıçradı. İt qorxusundan yiyəsinin ayaqları altına təcildirdi.

Bu, qoruyucu transkosmik “Həlqə” əməliyyatının birinci döyüş ro-

bot-raketi idi. Sarı-Özəkdə axşam saat səkkiz tamamdı. Birincinin dalınca ikinci, onun dalınca da üçüncü raket göyə qalxdı, sonra biri də, biri də... Yerdəki işlərin dəyişməməsi, hər şeyin öz qaydasında qalması üçün bu raketlər uzaq kosmosa qalxıb Yer kürəsi ətrafında daimi fəaliyyətdə olan sərhəd düzəldəcəkdi.

Göy başlarına uçulur, alov və tüstü içində yarıldı. İnsan, dəvə, bir də it - bu zavallı canlılar dəli kimi qaçır, canlarını qurtarmağa çalışırdılar. Onlar dəhşət içində qaçır, bir-birindən ayrılmağa qorxurdular: nəhəng alov sütunlarının amansızcasına işıqlandırdığı çöllüklə baş götürüb qaçırdılar.

Amma sanki yerlərində qaçırdılar, çünki hər yeni partlayış onları haqlayır, başlarına od, işıq, ələmi sarsıdan gürultü ələyirdi.

İnsan, dəvə, bir də it geri baxmadan qaçırdılar, birdən Yedigeyə elə gəldi ki, manqurt oğlunun oxladığı Nayman-Ananın başından saldıqı ağ yaylıqdan əmələ gəlmiş ağ quş haradansa böyükdən çıxdı. Ağ quş bu həşir-qiyamət içində insanla yanaşı uçaraq deyirdi:

- Kimlərdənsən? Adın nədir?

Adını yadına sal! Sənin atan Donenbaydır, Donenbay, Donenbay, Donenbaydır, Donenbay...

Yenidən qovuşan zülmət içində bu səs hələ çox eşidildi”.

Əsər belə bir qiyamət səhnəsiylə başa çatır...

Ateizmi özünə din-təriqət seçmiş şər imperiyası yer kürəsini mühasirəyə almaqla göylərin yolunu bağlayır, göydən gələn siqnalların səsini batırır.

Ana-Beyit məzarlığı da yer ömrünü başa vurub göyə uçan ruhların kosmodromudur - artıq o da ölümlərin üzünə qapanıb.

Yer planetinin ətrafını saran həlqə manqurtun başına keçirilən halqavari dəri sarğıya, zifə bənzəyir - bu yolla Kainatın yaddaşı bəşərin hafizəsindən silinir.

Dəmir yollar boyunca yem dalınca qaçan qarışqa həvəsiylə gecə-gündüz sütüyən, relsindən bircə barmaq sapmağa hünəri çatmayan qatarlar - fiziki qanunlar zindanında əsirliyin; fəzanın genişliyinə qırıq kimi şığıyan kosmik gəmilər - metafizik azadlığın rəmzidir.

Utopik Məşəlidöş planeti yüz illərdir ali ruhların arzuladığı cənnətin - ideal cəmiyyətin, müəllifin çox sevdiyi, növbəti romanında obrazını yaradacağı İsa Məsihin vəd verdiyi göylər səltənətinin, Tanrı dərğahının simvoludur.

Yer kürəsinin ətrafına min çəpər çəkilsə belə o dərğahdan gələn siqnalları artıq heç bir bəndə, heç bir bənd-bərə boğa bilməz. Çünki bəşər övladı o mesajları əvvəldən sonuncan öz ruhunda, heç vaxt silinməyən, silinməsi mümkün olmayan əbədi ruh yaddaşında gəzdirir. Cənnət uzaqlarda deyil - könül bağçasındadır. Qalır o cənnətin çiçəklərini başıbəlalı planetin torpağına əkib suvarmaq. Şəhidlərin qanıyla, yetimlərin göz yaşıyla yox, ana qoynunda, ata boynunda xoşbəxtcəsinə gülüm-səyən uşaqların təbəssümüylə suvarmaq. Yer üzünü körpə, məsum tanrıların cənnət yağmurlarında islandığı göy üzünün təcəllasına çevirmək. Uşaqları müqəddəs elan eləyən İsa peyğəmbər Tanrıya duasında necə demişdisə, elə: “Qoy sənin iradənin göylərdə olduğu kimi yerdə də bərqərar olsun!”

F. Uğurlu